Помиткін Е.О.

ДУХОВНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ УЧНІВ

У своїй практичній роботі шкільні психологи активно використовують як вітчизняні, так і світові психолого-педагогічні напрацювання. Аналізуючи сучасні підходи, які активно застосовуються у практичній діяльності психолога, дослідники виокремлюють такі основні:

- поведінковий підхід;
- діяльнісний підхід;
- когнітивістський підхід;
- психоаналітичний підхід;
- екзистенційно-гуманістичний підхід;
- гештальттерапія;
- психодрама;
- телеснoорієнтований підхід;
- психосинтез;
- трансперсональний підхід [5, с.201].

Кожен з представлених підходів являє собою дорогоцінну знахідку у справі психологічної допомоги людині, кожен має переваги і недоліки в залежності від сфери його застосування, конкретної проблеми, що вирішується, нарешті – особистості психолога і клієнта.

Сутність духовно орієнтованого підходу полягає перш за все в тому, що, здійснюючи психологічну допомогу дитині, психолог приділяє першочергову увагу її свідомості і самосвідомості, змісту ціннісно-смислової сфери, а саме ідеалів, ціннісних орієнтацій та смислів.

Надзвичайна актуальність такого підходу у психологічній практиці полягає в тому, що особливі потреби дитини віддзеркалюються не тільки у сферах її фізичного, емоційного та інтелектуального розвитку, але й складають змістовну частину її вищих, духовних потреб. Від стану духовного здоров’я дитини залежить її здатність не піддаватися життєвим кризам, підтримувати адекватно високу самооцінку, здатність віднайти власне гідне місце у складних соціальних умовах.

Ціннісна дезорієнтація, яка впродовж десятиріч панує в Україні, значно ускладнює процес позитивної соціалізації молоді засобами телебачення та радіомовлення здійснює негативний вплив на становлення особистості дитини. За таких умов духовний розвиток молоді стає, нерідко, єдиним джерелом натхнення, життєвих сил, здатності до відновлення втрачених смислів життя.

Реалізуючи духовно орієнтований підхід у психологічну практику, психолог спирається на такі основні принципи:

1. **Всі події у житті клієнта мають сенс і цінність.** За цим принципом у подіях та ситуаціях, в яких опиняється клієнт, віднаходиться певна сторона, яка дозволяє аналізувати їх з точки зору потрібності для розвитку

особистості. Будь який досвід розглядається як надбання людини, яке допомагає в майбутньому уникати життєвих помилок.

2. **Поділ на важливе і другорядне є умовним.** Дотримання цього принципу в процесі психологічної роботи дозволяє вбачати в кожній "дрібниці" частину великого і значного, не принижувати ролі вражень, переживань, станів, світоглядних позицій, а розглядати їх з позицій єдності людини і світу.

3. **Робота з клієнтом будується на принципі усвідомленого ставлення до проблеми та шляхів її розв'язання.** Цей принцип означає надзвичайно важливу роль самоусвідомлення клієнтом мети психологічної роботи, її основних етапів та завдань. За таких умов клієнт природним чином стає партнером психолога у спільній справі – розв'язанні психологічної проблеми.

4. **Розв'язання психологічної проблеми здійснюється в контексті підвищення рівня свідомості клієнта.** Цей принцип означає, що крім тактичної мети роботи – розв'язання актуальної на сьогоднішній день проблеми – психолог має орієнтуватися на стратегічну мету своєї діяльності, яка пов'язана з допомогою у розвитку свідомості клієнта. Визначаючи в процесі діагностики наявний рівень свідомості, психолог використовує його як базовий для досягнення наступного рівня [3].

5. Робота з клієнтом не повинна перешкоджати його самостійності. Додержання цього принципу забезпечує клієнту право на самостійний пошук шляхів розв'язання проблеми, запобігає виникненню типової ситуації, коли психолог свідомо чи несвідомо хоче "прив'язати" до себе, зробити залежним.

6. Особистісні проблеми розглядаються як маршрутна схема на шляху розвитку клієнта, а ставлення до проблеми - як показник рівня свідомості. Цей принцип підкреслює зв'язок між особистістю клієнта та подіями, що з ним відбуваються у житті. Життєві труднощі розглядаються з позиції тієї користі, яку може мати для клієнта процес їх подолання. В свою чергу, ставлення до проблеми визначає характеристики свідомості клієнта та дозволяє накреслювати зону її найближчого розвитку.

Звичайно, застосування цих принципів на практиці вимагає високого рівня професійної підготовки психолога.Однак і проблеми, які пов'язані з цінностями та смислами є, відповідно, найскладнішими проблемами людського існування. Їх розв'язання не дозволяє некомпетентного втручання.

В чому ж полягає основна роль психолога у забезпеченні процесу реабілітації та підтримки дітей з особливими потребами? На думку Крістіни Гроф та Станіслава Грофа "Найважливіша задача – створити людям, які переживають кризу, сприятливу атмосферу та розповісти їм про процес, через який вони мають пройти" [2, с.201]. Щодо психологічної обізнаності нашого суспільства можемо спостерігати вражаючу закономірність: з дитячого садка дітей навчають різноманітним знанням, значна частина яких їм ніколи не знадобиться і при цьому ігнорують найактуальнішу потребу особистості у самопізнанні, саморозвитку та самореалізації. Як наслідок, випускники шкіл, ВУЗів часто не знають власної сутності, своїх особистісних

характеристик, професійної спрямованості тощо. Тим більш таємничим для них виявляється процес саморозвитку з його певними етапами і закономірностями.

Саме тут дієвою і своєчасною може бути кваліфікована допомога практичного психолога. Однак втручання у духовну сферу дитини є надзвичайно відповідальним та поступовим процесом. Справа в тому, що перші ідеали, цінності та смисли формуються у глибокому дитинстві. Розглянемо це детальніше. Як правило, під ідеалами (грецьк. idea - уявлення) – розуміють уявлення людини про досконале. Ідеали можуть бути як особистісні, так і безособистісні (трансцендентні – істина, добро, краса тощо). Першими особистісними ідеалами для дитини стають її батьки. Дитина наслідує їх стиль спілкування, поведінку, манеру розмовляти по телефону, ходу, звички. Критику в адресу батьків вона сприймає болісно, адже ця критика являє собою певне втручання у сферу її ідеалів. Надалі особистісними ідеалами для дитини можуть стати перший вчитель, товариші, а для підлітка - певні соціальні лідери (наприклад, у сфері мистецтва або спорту). Значний вплив на становлення уявлення про досконалість справляє на дитину її улюблена казка. Наш досвід психологічної роботи із значною кількістю дітей (близько 60 осіб) показує, що образи героїв улюблених казок зумовлюють життєві позиції і навіть подальше професійне самовизначення учнівської молоді.

Наведемо конкретний приклад. Евген С. – студент 1 курсу. З дитинства має хвороби опорно-рухової системи.

Запит батьків: “Наш син не має бажання вчитися, не ночує вдома і не попереджає про це, здійснює спроби створювати і записувати музику, яка нормальним людям видається бездарною” (!).

Запит Євгена: “Мені важко зрозуміти себе, свою непослідовність… Здається, що в мені є декілька суперечливих “я”. Одне з них прагне свободи, незалежності, друге – творчості. Разом з цим, не хочу засмучувати батьків, які, нерідко, чекають на мене всю ніч”…

Аналіз змісту ціннісно-смислової сфери Євгена показав, що провідні мотиви його поведінки значною мірою пов’язані з улюбленою казкою дитинства – “Бременські музики”. Потяг до свободи, незалежності, схильність до музичної творчості є провідними рисами її позитивних героїв. Їх образи, засвоєні у глибокому дитинстві, зумовлювали протиріччя у поведінці молодої людини. Протиріччя, зокрема, полягали і в тому, що на відміну від Трубадура, у Євгена були батьки, які намагалися (нехай по-своєму) піклуватися про нього.

Подальша психологічна робота з юнаком полягала у розкритті перед ним закономірностей формування і розвитку ціннісно-смислової сфери особистості, спільному усвідомленні значення ситуації, що виникла, узгодженні існуючих протиріч у внутрішньому світі.

Значна частина особистісних проблем дітей пов’язана з їх ціннісними орієнтаціями. Під ціннісними орієнтаціями розуміють, як правило, елементи структури особистості, що закріплені життєвим досвідом і переживаннями і

які відокремлюють важливе, істотне для даної людини від несуттєвого. В перші роки життя ціннісна орієнтація дитини співпадає з ціннісною орієнтацією сім'ї. Надалі, процес соціалізації дитини може мати не тільки позитивний, але й негативний вплив на її свідомість. Особливе занепокоєння громадськості (і небезпідставно) викликає нині телевізійна продукція, яка формує негативну ціннісну орієнтацію дітей і підлітків.

Спостерігаючи за діями кіногероїв, діти свідомо чи несвідомо переймають їхні манери, поведінку. Надалі засвоєна інформація потребує своєї реалізації в соціумі через самопрояв особистості. Якщо ж сексуальна чи агресивна енергія не може знайти вихід у навколишньому світі, а також бути трансформована і спрямована на творчий розвиток чи духовну самореалізацію, ця енергія породжує конфлікт у внутрішньому світі: з одного боку, на психіку впливає отримана інформація, а з другого - соціальні межі та глибинні ціннісні орієнтири, совість не дозволяють особистості здійснювати відповідні вчинки. Постійне внутрішнє напруження, нервові зриви, як наслідок внутрішньої боротьби, з часом стають причиною багатьох психічних хвороб молоді.

Запити батьків до психолога, пов'язані з ціннісною орієнтацією дітей, нажаль, у більшості випадків трапляються тоді, коли засвоєні цінності вже знаходять прояв у негативній поведінці вихованця. Психологічна робота з дитиною починається, як правило, з діагностики. Доцільним є використання методики "Здійснення бажань", яка спирається на соціально-психологічну модель розвитку ціннісної орієнтації особистості, дозволяє визначати пріоритетні цінності особистості та співвідносити їх з такою шкалою: егоцентричні цінності, сімейні цінності, соціальні, загальнолюдські та духовні цінності [4]. Виявивши наявну ціннісну орієнтацію дитини, психолог визначає домінантні фактори, що її зумовлюють, та накреслює разом з дитиною, батьками, працівниками навчального закладу програму корекції та подальшого розвитку ціннісно-смислової сфери дитини.

Наведемо характерний приклад такої роботи. Сергій К. – восьмикласник. У 4 роки спричинив пожежу в квартирі, яка наклала певний відбиток на психіку дитини, призвела до психотравми.

Запит батьків: "Після хвороби матері та її перебування в лікарні Сергій став надзвичайно агресивним, дозволяє собі грубощі у спілкуванні з батьками та вчителями, перестав вчитися, кілька разів тікав з дому після суперечок з мамою. Почав курити. Є підозри на вживання наркотиків".

Запит дитини: "Коли мама хворіла, я став нікому не потрібним. Тільки деякі вуличні друзі мене розуміють. Хочу, щоб все було як колись, але розумію, що я вже не такий".

Аналіз змісту ціннісно-смислової сфери Сергій з використанням методики "Здійснення бажань" показав його орієнтацію на егоцентричні цінності. Подальша психологічна робота полягала у розвитку свідомості до наступного рівня – рівня сімейної ціннісної орієнтації. Поступово змінилося коло друзів хлопця. Активізувалося бажання щось зробити у житті, чогось досягти. Діагностика професійної спрямованості дозволила активізувати

творчі інтереси, здібності. Нині Сергій активно бере участь у житті класу. Повторне діагностування показало орієнтацію учня на рівень не тільки сімейних, але й соціальних цінностей.

Разом із цим, мати учня попросила не завершувати психологічної роботи з сином. За спільною домовленістю та з урахуванням бажання Сергія було обрано режим психологічної підтримки. Цей режим передбачає регулярні, але не часті зустрічі з клієнтом (у середньому від 1 разу на тиждень до 1 разу на місяць), у ході яких психолог цікавиться справами, змінами у внутрішньому світі, накреслює спільно з клієнтом перспективи подальшого розвитку, здійснює, зважаючи на необхідність, діагностичну та корекційну роботу. Загальна тривалість такої роботи може бути досить великою. Як правило, психологічна підтримка стає менш потрібною тоді, коли молода людина займає стабільну позицію у соціальному житті (одружується, знаходить потрібну роботу тощо).

Застосування духовно орієнтованого підходу в діяльності шкільного психолога має не тільки переваги, але й певні труднощі. Ці труднощі пов'язані перш за все з тим, що шкільний психолог і нині виступає для учнів як представник адміністрації школи. До того ж, в умовах навчального закладу та навчально-виховного процесу не кожен учень здатний відверто спілкуватися і висловлювати власні думки, свою життєву позицію, розкривати систему особистих цінностей тощо.

Разом із цим, саме цінності та ідеали особистості зумовлюють основний профіль її повсякденної поведінки, саме у ціннісно-смисловій сфері дитини криється безліч відповідей на численні запитання як психологів, вчителів та батьків, так і самої дитини.

Використана література:

1. Єрмаков І.Г. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для XXI століття / Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник. – К.: Контекст, 2000. – С.14-21.

2. Гроф Станіслав. Духовный кризис. Статьи и исследования. – Пер. с английского. М.: МТМ, 1995. – 256с.

3. Помиткін Е.О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти: Науково-методичний посібник. - К.: ІЗМН, 1996. - 164 с.

4. Помиткін Е.О. Проблема розвитку та діагностики духовних ціннісних орієнтацій у старшокласників // Практична психологія та соціальна робота. - К. - 1998. - №10. - С.10-17.

5. Практикум по основам психологии: тексты и хрестоматия. Учебное пособие для студентов медицинского института / Составитель – В.А.Мельников. Симферополь: "СОНАТ", 1997. – 254 с.